

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 377/378.09:74/75(477)''18/193''

Марина Бойченко

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-0543-8832

Андрій Никифоров

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-0576-980X

Ольга Гулей

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-6501-5022

DOI 10.24139/2312-5993/2022.04/073-081

ДО ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Мета статті – розглянути пріоритетні напрями та організаційно-методичні засади художньо-естетичного виховання особистості на заняттях з образотворчого мистецтва.

З'ясовано, що особливого значення в художньо-естетичному вихованні дітей та молоді набувають заняття з образотворчого мистецтва як у межах шкільної програми, так і в позакласній, і в позашкільній роботі.

Показано, що заняття з образотворчості дозволяють не лише знайомити учнів із різними видами та жанрами мистецтва, поповнювати знання і уявлення про образотворче мистецтво, а й водночас долучатися до художньо-естетичної діяльності.

Ключові слова: *художньо-естетичне виховання, організаційно-методичні засади, засоби образотворчого мистецтва.*

Постановка проблеми. Питання естетичного виховання і розвитку естетичної культури підростаючого покоління є актуальною проблемою сьогодення. Особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає залучення особистості до творчої діяльності, до естетичного досвіду, що є основою художньо-естетичного розвитку людини. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання і художньо-творчої діяльності та базових теоретичних засад формування художньо-естетичної культури особистості.

Аналіз актуальних досліджень. Особливої уваги у даному проблемному полі заслуговують дослідження таких науковців як Т. Андрущенко, П. Грицаєнко, А. Дорога, М. Гончаренко, Д. Ліхачов, які розглядали теоретичні питання щодо вдосконалення естетичного виховання особистості. Зокрема, Д. Ліхачов виявляв теоретичні засади

естетичного виховання школярів. Тенденції розвитку сучасної української естетики розглянуто у працях Л. Столяренко.

Важливими в контексті нашої роботи є розвідки педагогів-практиків щодо специфіки організаційно-методичних основ формування художньо-естетичного виховання школярів під час уроків з образотворчого мистецтва: І. Демченко, М. Парнах, В. Шацької та інших.

Мета статті – розглянути пріоритетні напрями та організаційно-методичні засади художньо-естетичного виховання особистості на заняттях з образотворчого мистецтва.

Методи дослідження. У дослідженні було використано такі методи дослідження як: аналіз, синтез, систематизація, порівняння й узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Здійснений аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що найбільш містка і змістовна форма естетичного судження знаходить свій вияв у естетичному ідеалі. Тобто основному зразку, з позиції якого людина оцінює навколишню дійсність, людей та їх вчинки. Естетичний ідеал відображає уявлення людини про красу. Іншими словами – це та мета, до досягнення якої прагне людина. Водночас це той основний критерій, з позиції якого оцінюється як навколишня дійсність, так і особистість людини, її поведінка та вчинки. На основі конкретних естетичних знань (сприйняття, почуття, ідеалів, суджень і понять) формується естетичний смак як стійке емоційно-оцінне ставлення людини до прекрасного, що характеризується вибіркоким характером. Відповідно до особливостей розвитку, виховання у кожної людини формується свій власний естетичний смак стосовно тієї чи іншої галузі (Формування естетичної культури особистості школярів, 2017). У випадку, коли предмет не залишає школяра байдужим, його емоційне сприйняття трансформується в активно-дійове ставлення. При цьому домінує прагнення зберегти те, що подобається, виникає бажання примножити красу, поділитися враженням з іншими, передати емоції іншим (намалювати, описати в віршах, скласти казку і тощо). Таким чином виникає естетична діяльність, в кінцевому результаті якої художньо-естетичне й творче ставлення до об'єкта (явища) матеріалізується, отримує своє предметне втілення. Створені за законами краси предмети є важливим показником рівня художньо-естетичного розвитку, естетичної культури особистості. Саме тому творча, естетична діяльність – важливий компонент змісту

естетичної культури школяра (Шляхи та методи підвищення ефективності роботи з естетичного виховання учнів, 2017).

У ході дослідження з'ясовано, що пріоритетними напрямками естетичного виховання є:

- опановування естетичними знаннями в процесі опанування навчальних дисциплін;
- формування естетичної культури під час проведення факультативних занять;
- естетичне виховання у позакласній та позашкільній роботі;
- вплив сім'ї на формування естетичної культури школярів;
- заохочення та спонукання школярів до естетичного самовиховання.

Варто наголосити на тому, що особливого значення в художньо-естетичному вихованні дітей та молоді набувають заняття з образотворчого мистецтва як у межах шкільної програми, так і в позакласній, позашкільній роботі (у гуртках, студіях, факультативах тощо). Заняття з образотворчості дозволяють не лише знайомити школярів із різними видами та жанрами мистецтва (кожен із яких має свої засоби, свою мову), завдяки яким, власне, учень і розширює свої знання і уявлення про образотворче мистецтво. Водночас у процесі художньо-творчої роботи учні долучаються до художньо-естетичної діяльності. При цьому педагогу необхідно враховувати вікові можливості учнів і особливості розвитку їхньої особистості (Гулей, Москаленко, 2019; Гулей, Винокур, 2020).

Принагідно зазначимо, що практична художньо-емоційна творча діяльність поєднує традиційну роботу на площині аркуша паперу (малювання) з навичками об'ємно-просторового зображення (ліплення, художнє конструювання, архітектура) (Гулей, Масло, 2019; Гулей, Калюжна, 2019; Гулей, Щербак, 2019). Педагог І. Демченко необхідним етапом підготовки учня до образотворчої діяльності вважав ознайомлення з творами образотворчого мистецтва. Учений переконаний, що учні здатні відчувати настрій художніх картин. Мета занять з образотворчого мистецтва, наголошував І. Демченко, має полягати в тому, щоб «навчити учнів милуватися творами живопису, а також розкривати перед ними закони побудови зображення предметів і явищ» (Демченко, 2002, с. 62). Разом із тим, дослідник підкреслював необхідність використання в мистецько-освітньому процесі зображення і демонстрацію пейзажів, які передають красу природи.

В. Шацька акцентує увагу на тому, що «малювання – це притаманна всім учням потреба», саме тому вчити малювати необхідно не тільки обдарованих учнів, «які в подальшому можуть стати професійними художниками», а по можливості, усіх (Шацька, 1976, с. 27).

Засвоюючи такі навчальні поняття, як «композиція», «світло», «тінь», «тінь власна», «тінь падаюча», «півтінь», «рефлекс», «колір», «простір та об'єм», «форма», «лінійно-конструктивна побудова форми», «світлотіньове моделювання форми» школярі вчать створювати образи на рівні переосмислених в емоційно-естетичному ключі уявлень про навколишній світ, вільно оперуючи фарбами, кольорами, лініями, формами та їх поєднанням (Гулей, 2016). Великі можливості засвоєння теоретичних знань і практичних навичок з основ образотворчої грамоти, а також вагомий вплив на формування художньо-естетичної культури школярів має організація факультативів (Гулей, Винокур, 2020).

Вивчення проблеми показало велику роль і значення організації і проведення позакласної і позашкільної роботи у розвитку художньо-естетичного виховання засобами образотворчого мистецтва.

Основні завдання позакласної та позашкільної роботи з застосуванням образотворчої діяльності – це:

- залучення школярів до прекрасного;
- ознайомлення їх із творами мистецтва;
- організація художньо-естетичної діяльності учнів.

Одні форми роботи охоплюють великі групи учнів, інші – задовольняють їхні індивідуальні запити, нахили, інтереси: мистецтвознавчі гуртки любителів живопису; лекторії, класи любителів мистецтва; олімпіади, конкурси мистецьких творів, виставки образотворчого мистецтва, огляди талантів; організація і функціонування малих художніх музеїв.

Необхідно загострити увагу на сімейному вихованні, на першочерговій виховній ролі сім'ї, її впливу на формування естетичної культури школяра. Проте, на жаль, у сучасних умовах життя суспільства батьки, як правило, недостатньо уваги приділяють естетичному вихованню дітей засобами мистецтва, і майже не проводять бесіди з дітьми з метою спонукання їх до художньо-естетичного самовиховання.

Виходячи з вищезазначеного, художньо-естетичне виховання школярів може здійснюватися через такі засоби, як твори мистецтва,

природа, краса навколишнього світу та побуту. Наразі щодо методів художньо-естетичного виховання, слід враховувати фактори, які визначають їх вибір.

Важливим внеском у розуміння сутності художньо-естетичного виховання учнів засобами образотворчого мистецтва є науковий доробок Г. Шевченка, який виокремив найсуттєвіші фактори естетичного виховання в школі (Шевченко, 1985), а саме:

- педагогічно обґрунтоване зіставлення методів виховання, які використовуються з метою, завданнями, змістом, принципами виховання, особливим принципом врахування індивідуальних і вікових особливостей школярів;

- застосування в єдності методів формування свідомості, формування досвіду, суспільної поведінки, стимулювання діяльності і корекції поведінки, самовиховання.

- врахування своєрідності педагогічних ситуацій;

- аналіз впливу на особистість методів, які вже застосовувались;

- особливість вчителя, його педагогічна рефлексія, яка передбачає усвідомлення мотивів своїх дій, уміння вирізняти особисті труднощі школяра; здатність поставити себе на місце іншого, побачити те, що відбувається, очима учнів, адекватно оцінити результати роботи;

- забезпечення переходу методів виховання в методи самовиховання.

Науковець М. Парнах розглянув і схарактеризував групу методів виховання почуттів на уроках образотворчого мистецтва (Парнах, 2000, с. 57), серед яких методи:

- спеціального опору на емоційність змісту, знаходження в ньому духовно близького, істотно важливого, рідного для школяра з метою збудження і розвитку в нього моральних почуттів;

- вплив на почуття школяра шляхом виразності викладу, мовлення, міміки, жестів педагога;

- залучення школярів до активної навчальної і позакласної діяльності, що забезпечує переживання, радість пізнання, творчості, творіння;

- вплив на почуття школярів емоційністю обстановки;

- вплив на почуття школярів емоційністю стосунків між ними, вчителями, батьками, оточуючими людьми.

Окремої уваги заслуговують розвідки вченого-педагога Д. Ліхачова, який виокремив два шляхи естетичного виховання учнів:

- 1) естетичне виховання у процесі навчання;

2) естетичне виховання у позакласній та позашкільній роботі.

Стосовно методів художньо-естетичного виховання засобами образотворчого мистецтва Д. Ліхачов виділив три групи:

- методи забезпечення естетичного сприймання (демонстрація, аналіз, повторне сприйняття);
- методи практичного навчання (пояснення, показ, вправи);
- методи художньо-творчої діяльності (обґрунтування задуму, виконання творчих завдань, критичний аналіз твору) (Ліхачов, 1989, с. 23).

Аналізуючи організаційно-методичні засади художньо-естетичного виховання особистості учня на заняттях з образотворчого мистецтва вважаємо необхідним наголосити на тому, що заняття з образотворчого мистецтва дозволяють знайомити школярів зі специфікою різновидів мистецтва, яке має свої засоби, свою мову для розширення кола знань і уявлень про мистецтво (Никифоров, Гулей, Капран, 2021; Voichenko, Nykyforov, Hulei, Kapran, 2021; Гулей, Часниченко, 2020; Voichenko, Nykyforov, Hulei, 2020; Никифоров, 2019). Долучати учнів до художньо-естетичної діяльності необхідно з урахуванням віку учнів, особливостей розвитку їх особистості (Кутішенко, 2005; Гулей, Редя, 2019; Гулей, Голець, 2020).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, все вище зазначене дає підстави стверджувати, що особливе значення в художньо-естетичному вихованні особистості належить заняттям з образотворчого мистецтва.

Аналіз праць сучасних науковців дозволив виокремити провідні напрями художньо-естетичного виховання на заняттях з образотворчого мистецтва:

- оволодіння естетичними знаннями під час уроків з образотворчості;
- проведення факультативних занять, їх значення у формуванні естетичної культури школярів;
- роль естетичного виховання у позакласній та позашкільній роботі;
- вплив сімейного виховання на формування естетичної культури дітей та молоді;
- заохочення та спонукання школярів до естетичного самовиховання.

З'ясовано, що основними методами художньо-естетичного виховання є:

- наголошення на емоційності змісту, виокремлення істотно важливого, близького й зрозумілого для учня задля розвитку в нього моральних почуттів;
- вплив на почуття школяра завдяки доступності й виразності викладу, чіткості мовлення, міміки й жестів педагога;
- залучення школярів до активної навчальної й позакласної діяльності, що забезпечує радість пізнання й творчих пошуків;
- вплив на почуття школярів емоційністю творчої обстановки;
- вплив на почуття школярів емоційністю стосунків між ними, вчителями, батьками, оточуючими людьми.

Матеріали статті не вичерпують дослідження проблеми повною мірою, подальшого вивчення потребують питання удосконалення методів художньо-естетичного виховання дітей та молоді засобами образотворчості в позашкільній освіті.

ЛІТЕРАТУРА

- Гулей, О. (2016). Застосування інтерактивних методів навчання на уроках образотворчого мистецтва. *Мистецькі пошуки*, 6, 74-81. (Huley, O. (2016). Application of interactive teaching methods in art lessons. *Artistic Quests*, 6, 74-81).
- Гулей, О., Винокур, Є. (2020). Шляхи створення та регулювання емоційної настроєності учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Актуальні проблеми громадського здоров'я*, 1 (4), 39-40. (Huley, O., Vynokur, E. (2020). Ways of creating and regulating the emotional mood of students in art lessons. *Current Public Health Issues*, 1 (4), 39-40).
- Гулей, О., Голець, Д. (2020). Психолого-педагогічні засади розвитку творчих здібностей учнів у сучасних наукових дослідженнях. *Актуальні проблеми громадського здоров'я*, 1 (4), 42-44. (Huley, O., Golets, D. (2020). Psychological and pedagogical principles of developing students' creative abilities in modern scientific research. *Current Public Health Issues*, 1 (4), 42-44).
- Гулей, О., Калюжна, Ю. (2019). Методи розвитку творчих здібностей учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва. *Мистецькі пошуки*, 1 (10), 29-32. (Huley, O., Kalyuzhna, Yu. (2019). Methods of developing creative abilities of primary school students by means of fine arts. *Artistic Quests*, 1 (10), 29-32).
- Гулей, О., Масло, С. (2019). До питання про методику викладання образотворчого мистецтва. *Мистецькі пошуки*, 1 (10), 40-44. (Huley, O., Maslo, S. (2019). On the question of methods of teaching fine arts. *Artistic Quests*, 1 (10), 40-44).
- Гулей, О., Москаленко, Л. (2019). Сутність естетичного виховання учнів засобами образотворчого мистецтва. *Мистецькі пошуки*, 1 (10), 44-48. (Huley, O., Moskalenko, L. (2019). The essence of aesthetic education of students by means of fine arts. *Artistic Quests*, 1 (10), 44-48).
- Гулей, О., Редя, О. (2019). Вікові особливості опанування нетрадиційних художніх технік. *Мистецькі пошуки*, 1 (10), 52-55. (Guley, O., Redya, O. (2019). Age features of mastering non-traditional art techniques. *Artistic Quests*, 1 (10), 52-55).
- Гулей, О., Часниченко, О. (2020). До питання про забезпечення сприятливих умов позашкільного навчання образотворчого мистецтва. *Актуальні проблеми*

- громадського здоров'я, 1 (4), 84-87. (Huley, O., Chasnichenko, O. (2020). On the issue of providing favorable conditions for extracurricular education in fine arts. Current Public Health Issues, 1 (4), 84-87).*
- Гулей, О., Щербак, Н. (2019). Малювання з натури як один із видів занять з образотворчого мистецтва в школі. *Мистецькі пошуки, 1 (10), 63-66. (Huley, O., Scherbak, N. (2019). Drawing from nature as one of the classes in fine arts at school. Artistic Quests, 1 (10), 63-66).*
- Демченко, І. (2002). Творчий розвиток школярів засобами образотворчого мистецтва. *Рідна школа, 6, 62-64. (Demchenko, I. (2002). Creative development of schoolchildren by means of fine arts. Native School, 6, 62-64).*
- Кутішенко, В. (2005). Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). Київ: Центр навчальної літератури. (Kutishenko, V. (2005). Age and pedagogical psychology (lecture course). Kyiv: Center for Educational Literature).
- Ліхачов, Д.Б. (1989). Теорія естетичного виховання школярів. Москва: Знання. (Likhachev, D.B. (1989). The theory of aesthetic education of schoolchildren. Moscow: Knowledge).
- Никифоров, А. (2019). Розвиток творчих здібностей учнів засобами образотворчого мистецтва в контексті самореалізації особистості. *Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 25-26 квітня 2019 року). Суми, 202-205. (Nykyforov, A. (2019). Development of creative abilities of students by means of fine arts in the context of self-realization of the person. European University: image, mobility and social perspectives: materials of the III International Scientific and Practical Conference (Sumy, April 25-26, 2019). Sumy, 202-205).*
- Никифоров, А., Гулей, О., Капран, О. (2021). Виставкова діяльність як чинник розвитку художньо обдарованих учнів. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 16-17 листопада 2021 року). Т. 2. Суми, 98-100. (Nykyforov, A., Huley, O., Kapran, O. (2021). Exhibition activity as a factor in the development of artistically gifted students. Education for the XXI century: challenges, problems, prospects: materials of the III International scientific-practical conference (Sumy, November 16-17, 2021). Т. 2. Sumy, 98-100).*
- Парнах, М. (2000). Уроки образотворчого мистецтва. Москва: Початкова школа. (Parnach, M. (2000). Fine art lessons. Moscow: Primary school).
- Формування естетичної культури особистості школярів (2017). Режим доступу: <http://www.startpedahohika.com/sotems-1518-2.html>. (Formation of aesthetic culture of students' personality (2017). Retrieved from: <http://www.startpedahohika.com/sotems-1518-2.html>).
- Шацька, В. (1976). Загальні питання естетичного виховання в школі. Москва: Радянська педагогіка. (Shatska, V. (1976). General issues of aesthetic education at school. Moscow: Soviet pedagogy).
- Шевченко, Г. (1985). Естетичне виховання в школі. Київ: Радянська школа. (Shevchenko, G. (1985). Aesthetic education at school. Kyiv: Soviet School).
- Шляхи та методи підвищення ефективності роботи з естетичного виховання учнів. (2017). Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14684/>. (Ways and methods to increase the effectiveness of work on aesthetic education of students. (2017). Retrieved from: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14684/>).

Boichenko, M., Nykyforov, A., Hulei, O., Kapran, O. (2021). Institutions of art and crafts education of Ukraine at the beginning of XX century. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 7 (111), 234-242. (*Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 7 (111), 234-242).

Boichenko, M., Nykyforov, A., Hulei, O. (2020). [Genesis of the Idea of Using Folk Arts and Crafts Elements in Teaching and Upbringing in Classical Ukrainian and Western European Pedagogical Thought](#). *Journal of History Culture and Art Research*, 9 (2), 123-132.

SUMMARY

Boichenko Maryna, Nykyforov Andrii, Hulei Olga. On the issue of art and aesthetic education of the personality in classes in fine arts.

The purpose of the article is to consider the priority areas and organizational-methodological foundations of art and aesthetic education of the personality in classes in fine arts. It is found that classes in fine arts are of special importance in the art and aesthetic education of children and youth both within the school curriculum and in extracurricular activities. The leading directions of art and aesthetic education at classes in fine arts are singled out:

- *mastering aesthetic knowledge during art lessons;*
- *conducting optional classes, their importance in shaping the aesthetic culture of students;*
- *the role of aesthetic education in extracurricular activities;*
- *the impact of family education on the formation of aesthetic culture of children and youth;*
- *encouraging students to aesthetic self-education.*

It is established that the main methods of art and aesthetic education are:

- *emphasizing the emotional content, highlighting the essential, close and understandable for the student to develop his moral feelings;*
- *influence on the student's feelings due to the accessibility and expressiveness of the presentation, clarity of speech, facial expressions and gestures of the teacher;*
- *involvement of students in active educational and extracurricular activities, which provides the joy of knowledge and creative pursuits;*
- *influence on students' feelings by the emotionality of the creative environment;*
- *the impact on students' feelings of the emotional relationship between them, teachers, parents, others.*

It is shown that art and aesthetic education of schoolchildren can be carried out through such means as works of art, nature, the beauty of the world and life. It is stated that art classes allow not only to acquaint students with different types and genres of art, to replenish knowledge and ideas about fine arts, but also to engage in art and aesthetic activities.

Key words: *art and aesthetic education, organizational-methodological foundations, means of fine arts.*